

פורנוגרפיה – בין חופש הביטוי לחופש הדיכוי¹ אסתר הרצוג

מבוא: המאבק לחקיקת חוק נגד פורנוגרפיה – משמעויות והשלכות

המאבק נגד שידורי הפורנוגרפיה בטלוויזיה הוא אחד המאבקים הציבוריים החשובים והמרתקים שהתקיימו בישראל. סוגיית הפורנוגרפיה המעסיקה היום את ישראל ואת העולם המערבי כולו קשורה בקשר עמוק למבנה הפטריארכלי במתכונתו העכשווית-קפיטליסטית, המשמר ומשחזר את דיכוי האישה כתעשייה לגלגול הון אדיר בידי גברים. לפיכך זהו מאבק מרכזי על "מעמד ו"שחרור האישה". מדובר במאבק מוקצן בין תפישות אידיאולוגיות, כמו חופש הביטוי לעומת כבוד האדם ואנושיותו, המחפה על קשרי הון ושלטון ועל אינטרסים כלכליים מובהקים בחברה ממוסחרת שבה כל דבר, גם אברי המין ומיניותו של האדם, משמשים כחפץ העובר לסוחר. זהו מאבק המלמד רבות על מקומה והתנהגותה של התקשורת בסוגיות הכרוכות באינטרסים כלכליים, קרי: כסף גדול, של הבעלויות עליה. מאבק זה חושף את העניין האידיאולוגי והפרקטי המשותף והמפתיע בין הקבוצות הדתיות והחרדיות לבין קבוצות הפועלות למען שוויון לנשים וצדק חברתי, במיוחד בין פמיניסטיות לבין מפלגות דתיות-חרדיות. מאידך, הוא מלמד על הדמיון והקירבה בפועל בין השמאל והימין בישראל בנושאים חברתיים הכרוכים בשימור אינטרסים כלכליים מובהקים ועל הצורך הפוליטי של השמאל לשמר את דימויי הדיכוטומיה בין דתיים לחילוניים, גם במחיר גלישה להתבטאויות הגבולות בגזענות. ועוד, ההתנגחות הפוליטית מסביב לחוק הפורנוגרפיה חצתה גבולות קואליציה ואופוזיציה והעלתה מחנה פוליטי-אלטרנטיבי על יסודות אידיאולוגיים סותרים: הדתיים, החרדים וחלק מהערבים תמכו בחוק על בסיס טרוריקה מוסרית-דתית, וחלק מהערבים ומהעולים תמכו בחוק על בסיס טרוריקה חברתית-הומניסטית. יותר מכל המאבק נגד שידורי פורנוגרפיה מסמן הישג בולט של המאבק הפמיניסטי בישראל, ממחיש את דרכי שיתוף הפעולה בין ארגוני הנשים ובינם לבין תנועת גברים והפוטנציאל הגלום בו ובאותו זמן חושף גם את ההיבטים התחרותיים, ברמה אישית וארגונית, הכרוכים בשיתוף פעולה זה.

גלגוליו של המאבק הפמיניסטי נגד שידורי הפורנוגרפיה

המאבק נגד הפורנוגרפיה צץ לו בציבוריות הישראלית במפתיע, מתוך צילו של השיח הציבורי, אשר הושתק והוסווה על ידי בעלי העניין. סוגיית הפורנו הפורנו אשר יש לה השלכות על מרבית הבתים בישראל, הוסתרה כראוי מעיני הציבור והתגלגלה לה בשקט במהלך שנת 2001 על שולחנה של ועדת הכלכלה בראשות אברהם פורז. מקום מתאים מאין כמוהו לדון בענייני כסף גדול של בעלי ההון בישראל. בכסף גדול ומושחת, עדיף, כידוע, להתעסק בשקט, בלי לעורר את הציבור הפסיבי מרצו. לא בכדי נתנה התקשורת ידה להתנהלות השקטה של ועדת הכלכלה, שהרי לרבים מבעלי העיתונים וערוצי הטלוויזיה בישראל יש אחזקות גם בחברות הכבלים ובחברת הלוויין. הדממה התקשורתית-ציבורית שליוותה את הדיונים בחוק הבזק בוועדת הכלכלה, בראשות פורז, שימשה היטב את בעלי העניין בהון הפורנוגרפי: ערוצי הכבלים והלוויין אך גם את הממשלה שעשויה להרוויח כסף רב מתעשיית הפורנו שהרי זכייני ערוצי הכבלים והלוויין מחויבים על-פי חוק לשלם לה תמלוגים בשיעור של חמישה אחוזים מהכנסותיהם השנתיות. רק כאשר באופן מפתיע הצליח יגאל ביבי להעביר, ביחד עם שותפיו (מהמפד"ל, ש"ס ואגודת ישראל), תיקון לחוק הבזק, המסייג את שידורי הפורנוגרפיה קיבל הנושא פרסום. התיקון (מס' 25 לחוק הבזק) קבע כי: "בעל רשיון לשידורי כבלים לא ישדר שידורים (א2) ... שחלק מהותי מתוכם כולל תכנים העוסקים במין בדרך של הצגת יחסים מיניים או הדרך של הצגת מעשים המיועדים לעורר גירוי מיני או שיש בהם ביזוי או השפלה מיניים או שהם מציגים אדם כחפץ זמין לשימוש מיני או כנתון להתעללות גופנית או מינית". לאחר החקיקה התברר כי ניתנה לחוק פרשנות ליברלית על ידי המועצה לשידורי כבלים ולשידורי לוויין והשידורים הפורנוגרפיים בכבלים ובלוויין נמשכו. על רקע זה החלה ההתארגנות של הקואליציה נגד הפורנוגרפיה, שמטרותיה: להביא לחקיקה האוסרת באופן אפקטיבי הקרנת שידורים פורנוגרפיים בערוצי השידור הציבוריים, מתוך השקפת עולם פמיניסטית חברתית; להביא למודעות הציבור את נזקי הפורנוגרפיה, את הקשר בין פורנוגרפיה לדיכוי נשים ולהתנהגות אלימה כלפיהן; ולשנות את התפיסה החברתית הרווחת הרואה בפורנוגרפיה סממן של חברה חופשית ופתוחה מבחינה מינית, ובמתנגדים לה, מייצגי תפישת עולם דתית – שמרנית. (מתוך בקשת ההצטרפות של הקואליציה למשיבות בעתירת הפליי טי.וי נגד הכנסת, שר התקשורת, המועצה לשידורי כבלים ולשידורי לוויין ואחרים, אשר הוכנה בידי עו"ד סמדר בן נתן):

העברת הדיון בחוק הבזק, בעקבות התעלמות הכבלים מהחוק (בדרך של הוזלה ניכרת של סרטי פורנו ומכירתם בשיטת PPV – PAY PER VIEW), שביקש לקבוע סייגים מתונים לשידור הערוצים, לוועדת החינוך שינה את אופיו של ההליך החקיקתי. המהלך הפוליטי של המפלגות הדתיות והחרדיות שם במוקד

הדיון את הממד הציבורי-חברתי בחוק הבזק, במקום סוגייה כלכלית טהורה הפך הנושא לסוגייה חברתית חינוכית. כמו כן, האפשרות להציע ניסוח פמיניסטי לחוק הנשען בחלקו על תפישת עולם מוסרנית-שמרנית-דתית (באשר הוא אוסר על שידורים "המיועדים לעורר גירוי מיני") אפשרה לארגונים פמיניסטיים וחברתיים להיות שותפים מלאים בתהליך. השתלבות ארגוני הנשים, ארגון גברים וארגונים חברתיים (שביניהם תנועת ש.י.ן לשוויון ייצוג נשים, הקשת הדמוקרטית המזרחית, ויצו, התנועה לגבריות חדשה, אמונה, שדולת הנשים, ל.א. לחימה באלימות, אלמאנהל, עמותת נשים דרוזיות, אחותי, ה"ן הרצליה נשים, פרלמנט נשים, הקשר הפמיניסטי, מועצות נשים ברשויות המקומיות) בתהליך החקיקה הצמיח חוק המדגיש תפישת עולם פמיניסטית-חברתית. מעת שקמה הקואליציה, נעשתה על ידה פעילות אינטנסיבית באיסוף והפצת מידע, מחקרים, נתונים (כמו למשל "שחרור מפורנוגרפיה: אתגר חברתי" עבודתם של שירה עמי מתנועת ש.י.ן, ודר' חן נרדי מהתנועה לגבריות חדשה) לידיעת הציבור והפיכת סוגיית הפורנוגרפיה, באמצעות הליך החקיקה, לנחלת הציבור. קבוצת משפטניות, בראשות תמר סנונית-פורר (מתנועת ש.י.ן) ובלה כהן (מויצו) החלו בניסוחה של הצעת חוק אשר עובדה במשותף עם קבוצת חברי הכנסת מהמפלגה, אגודת ישראל ו'ס. שתי הצעות חוק חלופיות הובאו לקריאה שניה ושלישית במליאת הכנסת, האחת מטעם קבוצת חברי כנסת בראשות ח'כ יגאל ביבי (שנוסחה בשיתוף הקואליציה, תיקון מס' 27) והשניה מטעם ח'כ מיכאל איתן (תיקון מס' 28), אשר פעל להעברת חוק של "פשרה" לפיו יותרו שידורי פורנוגרפיה בשעות מסוימות, כדי שלא לפגוע בילדים ותוגבל קליטתם, באמצעות "כרטיס חכם" או "תשלום עבור צפייה", כדי להקשות על קליטה וצפייה מזדמנת בשידורים אלו.

ביום 8.7.2002 התקבל בקריאה שניה ושלישית תיקון מס' 27 [סעיף 6 ככה (2)] לחוק אשר נוסחו קובע: "בעל רשיון לשידורי כבלים לא ישדר שידורים.. (2) שיש בהם חומר תועבה כמשמעותו בחוק העונשין, התשל"ו – 1977, ובכלל זה מיסדרים שעניינם אחד מאלה:

1. הצגת יחסי מין שיש בהם אלימות, התעללות, ביזוי, השפלה או ניצול.
2. הצגת יחסי מין עם קטין או עם אדם הנחזה לקטין.
3. הצגת אדם או איבר מאבריו כחפץ זמין לשימוש מיני.

והכל כשהמשדרים המנויים בפסקאות משנה (1) עד (3) אינם, באופן מובהק, בעלי ערך אמנותי, מדעי, חדשותי, חינוכי או הסברתי, המצדיק בנסיבות העניין, את שידורם". בדברי ההסבר לחוק הודגשה הטענה כי השידורים הפורנוגרפיים מתבססים על ניצול נשים וילדים, וכי קיימים מחקרים שלפיהם קיים קשר הדוק בין תעשיית הסחר בנשים ותופעת האלימות נגד נשים ובין תעשיית הסרטים הפורנוגרפיים.

מייד עם העברת החוק הוגשה עתירה לבית המשפט העליון מטעם פליי טי וי, המעוניינת בשידור ערוץ פלייבוי. בית המשפט העביר את הטיפול בנושא למועצת הכבלים, וביקש את חוות דעתה. על פי דרישת הקואליציה, הוזמנו נציגותיה להשמיע את עמדותיה בפני המועצה. בימים אלו עומד היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, שהמועצה הפנתה אליו את הסוגייה, להגיש את חוות דעתו בנושא.

המחקר והתפישה הפמיניסטית: פורנוגרפיה = הכשר לשימוש בכוח ובאלימות מינית כלפי נשים
הקואליציה נגד פורנוגרפיה, שהוקמה על ידי דר' ויקי שירן (מהקשת הדמוקרטית המזרחית), בלה כהן (מויצו), דר' חן נרדי, (מהתנועה לגבריות חדשה) וכתבת מאמר זה, הולכת בעקבות חוקרות פמיניסטיות בולטות, וביניהן גלוריה סטיינהם, קתרין מקינון, אנדריאה דבורקין, רובין מורגן וסוזן בראונמילר. היא רואה בפורנוגרפיה דיכוי מפורש של נשים וביטוי של אפליה נגדן. הפורנוגרפיה אינה אלא סחר נשים באמצעי טכנולוגי מתוחכם, שהמסר שלה הוא שמיניות האישה מטבעה נענית לכאב ולהשפלה וכי האישה "אוהבת את זה", כל מחאותיה הן שקר. הפורנוגרפיה בתרבות הפטריארכלית היא, על פי הפרשנות הפמיניסטית, תעמולה אנטי-נשית חריפה המדרבנת גברים רבים לאלימות ביחסי מין. היא מציגה את האונס כסוג של פנטזיה "בריאה", ולפיכך מעודדת אלימות מינית כלפי נשים גם במציאות והיא עושה רדוקציה מוחלטת של האישה לאברי המין שלה. בזכות השתתפותה של התנועה לגבריות חדשה בקואליציה, נוסף ממד חדש לתפישת הפורנוגרפיה העומד על כך שהפורנוגרפיה מחזקת דימויים, המשפילים לא רק את הנשים אלא גם את הגברים – הן הגברים המשתתפים בסרטי הפורנו, והן הגברים הצופים בהם. עמדתה העקרונית של הקואליציה הגורסת פסילה גורפת של הקרנת סרטי פורנוגרפיה בידי חברות המקבלות זיכיון או רשיון ממשלתי נוסחה על ידי שירה עמי ודר' חן נרדי ובה נאמר כי לא ייתכן שהממשלה תשמש ערוץ להפצת חומרים הנוצרים בעיקרם באמצעות מעשי פשע ומשמישים זרו לעשיית מעשי פשע. בחוברת שחיברו השניים תחת הכותרת: "שחרור מהפורנוגרפיה – אתגר חברתי" (דצמבר 2001) מציגים נרדי ועמי מגוון מחקרים העוסקים בסוגיית הפורנוגרפיה והשפעותיה על הפרט, המשפחה והחברה. בחוברת מתוארים

נזקי הפורנוגרפיה, מצד תהליך ההפקה ("התעשייה") ומצד הצרכנים-הצופים: הטענה היא כי חלק ניכר מ"השחקנים/יות בסרטי הפורנוגרפיה אינם עושים זאת מבחירה חופשית והשתתפותם כרוכה בניצול, השפלה, כפייה אלימות ואונס, שהם חלק בלתי נפרד בתהליך העשייה של רבים מסרטי הפורנו. טענה נוספת היא שהצפייה בסרטי פורנוגרפיה מעוררת אלימות וגורמת לעשיית מעשים שיסודם בכפייה, ניצול ואונס. כמו כן הפורנוגרפיה משפיעה על עיוות בתפיסת היחיד את עצמו, את הזוגיות, את משפחתו ואת החברה. המחקרים המוצגים בעבודתם מלמדים שהעיסוק בפורנוגרפיה אינו באמת מבחירה חופשית. 75% מהנשים בפורנוגרפיה הן קורבנות ניצול מיני בילדותן, הן נשים עניות וחסרות השכלה, כולן ללא יוצא הן הכלל הוכנסו לפורנו בילדותן, לעתים על ידי אבותיהן שניצלו אותן מינית. רבות מהן נחטפו או "נאספו" על ידי סרסורים כאשר ברחו מהבית, נאנסו וצולמו תוך כדי כך ולאחר מכן נסחטו תחת האיום שהסרט יישלח לבני משפחותיהן (על פי הרצאתה של אנדריאה דבורקין בנובמבר 1988, בהזמנת "אשה לאשה"). דוגמא מאלפת לדברים אלו היא סיפורה של המפורסמת שבין כוכבות סרטי הפורנו, לינדה מארצ'יאנו, כוכבת הסרט "גרון עמוק", שסיפרה בספריה ובעדויות פומביות, כי סרט זה הוא תיעוד אינוסה בפועל, וכי אולצה להשתתף בו תחת איומי אקדח (מתוך מאמר של ירדנה אלון בכתב העת "עד כאן" בהוצאת אינדימדיה מינואר-פברואר 2002). דוגמא מקומית לכפייה היא תשובתה של שחקנית פורנו ישראלית אשר השיבה לשאלתם של המראיינים, על מידת האמת בשמועות ביחס לכפייה המופעלת על נשים כדי שיופיעו בסרטי פורנו. היא אמרה שכאשר עשתה את הסרט הראשון בחו"ל "בגיל 16, יש אולי על מה לדבר", אבל עכשיו, כשהיא עושה סרטים בגיל 24, הכל בסדר.

הקשר בין פורנוגרפיה לאונס מתברר מעדויות, מחקרי מעבדה ומחקרים קורלטיביים. אנדראה דבורקין תיעדה אלפי עדויות של נשים שנאנסו ב"השראת" הפורנוגרפיה. דוגמא אחת מני רבות היא זו "הסכמתי לבצע הרבה סצינות שבעלי תיאר לי מסרטי הפורנו. זה כלל קשירות ועוד הרבה פעולות שהשפילו אותי. הוא התייחס לחומרי הפורנו בדיוק כמו אל ספר הדרכה במין. הוא קשר אותי בדיוק כמו שתואר בסצינות הפורנו במגזינים הפורנוגרפיים, כך שלא יכולתי לברוח, והוא ביקש ממני לשחזר בדיוק מה שראה בסרטים הפורנוגרפיים, כך שלא יכולתי לברוח, והוא ביקש ממני לשחזר בדיוק מה שראה בסרטים ובמגזינים". גם ממחקרי מעבדה עולה קשר סיבתי בין שימוש תכוף בפורנוגרפיה לבין אונס ואלימות מינית בכלל. ניתוח של ניסויים שהקיפו 2,248 נבדקים מראה כי לאחר צפייה בפורנוגרפיה התחזקו העמדות התומכות באלימות מינית של הגברים הנבדקים, ועלתה גם רמת האלימות המינית שלהם. הקשרים בין פורנוגרפיה לאלימות מינית נמצאו חזקים במיוחד אצל גברים אלימים. גברים אלה, בניגוד לגברים שאינם אלימים נוטים לפרש את החומר הפורנוגרפי באופן המעודד אותם לבצע מעשי אונס. במחקרים קורלטיביים מסוג זה שערכה שר הייט על מיניות הגבר, בהם מדווח כי 67% מהגברים שהודו כי רצו לאנוס אישה דיווחו שקראו עיתונות פורנו, זאת בהשוואה ל-19% בלבד, בקרב אלה שאמרו שלא רצו מעולם לאנוס אישה. דונרסטיין, אחד החוקרים החשובים של הפורנוגרפיה, גורס כי "היחס בין פורנוגרפיה לבין אלימות מינית כלפי נשים חזק יותר מאשר היחס בין עישון לבין סרטן ריאות".

הקשר בין פורנוגרפיה לבין אלימות מינית עולה גם בהקשר של אונס ילדים. במחקר שהשתתפו בו 89 אנסים ומתעללים בילדים, דיווחו יותר משליש שביצעו את מעשיהם בהשפעת פורנוגרפיה שכללה מין בכפייה ובהסכמה. במחקר אחר דווחו 56% מהאנסים ו-42% מהמתעללים בילדים, שמעשיהם הושפעו מצפייה בפורנוגרפיה. על הקשר העמוק בין הלגיטימציה החברתית לפורנוגרפיה להתפשטות פורנוגרפיה העושה שימוש בילדים ניתן ללמוד מן העובדה שהיום פועלים כ-100,000 אתרים באינטרנט המציגים יחסי מין עם ילדים.

הפורנוגרפיה – כסף גדול על גב דיכוי נשים

הפורנוגרפיה היא יותר מכל עסק כלכלי אדיר ממדים. היא סמוכה לתעשיות הנשק והסמים בגלגול הון (כ-56 מיליארד דולר לשנה בעולם וכ-10 מיליארד לשנה בארה"ב בלבד). ובארץ: העיתון האלקטרוני "וואלה" קבע כי "הפורנוגרפיה שווה לכבלים כ-220 מיליון שקל בשנה וכ-12% מסך הכנסות שלוש חברות הכבלים מפורנוגרפיה בשנת 2000 (שבה לא שודרו תכני הפורנו)" וכל זאת בתקופה של גישושים ראשונים של שידורי פורנוגרפיה בישראל. בהמשך לכך כתבה דר' לינדה עפרוני בטורה בגלובס (מאי 2002) "פורנוגרפיה זה עניין של כסף גדול (כותרת)... על רקע הפסדי הענק של תבל, שהסתכמו בשנת 2001 בכ-854 מיליון שקל, נקל לשער את היקף ועוצמת הלחצים שמופעלים על חברי הכנסת שעוסקים בעניין ערוצי הפורנוגרפיה... גם חברת הלוויין הפסידה 840 מיליון שקל בשנת 2001. בדו"חות חברת הטלוויזיה בכבלים תבל נכתב, כי "קיים חשש לגבי המשך פעילותה כעסק חי בעתיד. אבל תבל וייס אינן לבד. מת"ב הודיעה באחרונה על הפסד של כ-250 מיליון שקל ב-201". את הביקורת על הקשר בין הון לשלטון מעלה עפרוני

בהקשרים שונים מזה מספר שנים (לפני שנתיים דובר עליו מפורשות, כזכור, בדו"ח מבקר המדינה) ובהקשר זה של הפורנוגרפיה היא רומזת "ייתכן שחברי הכנסת מביאים בחשבון אפשרות של התרסקות כלכלית של חברות הכבלים והלוויין, ובמקום לדאוג לטובת הציבור, דואגים לבעלי ההון שהשקעותיהם הגדולות נכשלו. גם הפעם לא מעטים מהם מוכנים, באמצעות חקיקה מסוכנת, לבוא לקראת בעלי ההון. אלא שהפעם, מדובר בסיכון לחברה הישראלית ולילדי ישראל".

קשריהם עם אנשי התקשורת ותלותם של חברי כנסת וחברי ממשלה בבעלויות הגלויות והסמויות של הכבלים וערוצי הלוויין, העומדים ברקע סוגיית הפורנוגרפיה (וסוגיות כלכליות-חברתיות אחרות), עשויים להסביר באופן אמיתי יותר מהשיח האידיאולוגי, את המתרחש. אלא מאי? דברים אלו נסתרים, כמוכן, מעיני הציבור. מעט מן המעט שזולג לאוזני הציבור עשוי להצביע על מה שמסתתר בקנה מידה גדול מאחורי ההצגה על במות הכנסת והתקשורת. עפרוני, כאמור מרמזת במאמרה הנ"ל במספר אמירות כמו: "הם כנראה בונים על חברי הכנסת שיאפשרו להם להגדיל הכנסותיהם, לפחות ב-250 מיליון שקל בשנה" וגם: "אין להוציא מכלל אפשרות, שהמצב הכלכלי של חברות הכבלים והלוויין, גרם לאורלב למחשבה שנייה בנוגע להצעת החוק המקורית שלו. אולי לא במקרה, אחרי פרסום התוצאות העסקיות הקשות הוא שינה את עמדתו, וכיום הוא בעד פשרה, לפיה יותרו שידורי פורנו". ובשידור רדיו (בתכנית "דוקומדיה"), בעקבות מאמרה זה, הסביר לה אורלב, הפגוע מביקורתה הקשה, כי עליו לעמוד בלחצים קשים ביותר וכי עתידו הפוליטי תלוי בתקשורת וכי, כחבר כנסת הוא לוקח סיכון בכך שהוא מתעמת עם כלי התקשורת ("אל תשכחו כי העתיד שלנו תלוי בכלי התקשורת אם לא נעשה את הדברים כמו שהם רוצים לא יזמינו אותנו"). בשיחה בלתי פורמלית סיפר אחד מהשותפים לחקיקה כי נציג של אחת מהחברות המעונינות לשדר פורנוגרפיה הציע ערוץ של הרב עובדיה יוסף תמורת הסכמה לשידור פורנוגרפיה. כלומר, הכוח הפוליטי האדיר של התקשורת הוא לב העניין. בכל הדיון בנושא הפורנוגרפיה צריך, אם כן, לעקוב אחרי הכסף ועל פי זה להבין איפה נמצאים מוקדי הכוח והחצים, להבין מי מפעיל לחצים על מי ואיפה אפשר לתת טובות הנאה בעין.

הסתרת מידע ודה-לגיטימציה – טכניקה מרכזית של מקדמי הפורנוגרפיה בשידורי הטלוויזיה

נגישות לתקשורת כאמצעי לחץ עקיף על פוליטיקאים היא אחד מבין האמצעים השונים בהם, כנראה, נעשה שימוש כדי לגייס את תמיכתם ולנטרל את השפעת הקואליציה בפרט והציבור בכלל על תהליך החקיקה. הצנעת הסוגייה והטיפול הפוליטי בה ויצירת דה-לגיטימציה ציבורית הן אמצעים בולטים נוספים שבהם נעשה שימוש רב לאורך כל תקופת המאבק (כשנה ורבע עד כה). במהלך התקופה לא הועבר כמעט כל מידע לציבור באשר למתנהל בועדות הכלכלה והחינוך ועל אחת כמה וכמה ביחס לסוגיית הפורנוגרפיה, משמעויותיה הכלכליות והשלכותיה החברתיות. מעת שהתברר כי הדיונים וההצבעות בועדת החינוך עשויים להביא לחקיקה המצנורת את הפורנוגרפיה החל מסע של דה-לגיטימציה כנגד הקואליציה ואף כנגד חברות בה. בכתבה עוינת, הלועגת ל"פמיניסטיות" על שיתוף פעולה עם המחנה הדתי-חרדי "המסוכן", הציג הארץ (בכתבה מאת דורית אברמוביץ), מייצג המחנה ה"ליברלי" את המאבק כהתגלמותם של הראקציוניזם, הפורטיטיונות, הכפייה הדתית והחבירה לכוחות חשוכים. כאשר עבר החוק, לאחר קריאה שניה ושלישית בכנסת, התחזק עוד יותר ההתבטאויות המוקיעות את החוק והמאבק. בין הביטויים שהובלטו באופן מיוחד בתקשורת היו אמירות כמו זו של ח'כ מיכאל איתן שאמר "ירדה על ישראל חשיכה בנוסח איראן". הגדיל לנסח את התיעוב ח'כ אברהם פורז, שקבע כי איסור שידורי פורנו פירושו הצטרפות "בהצלחה לחברת האיטולות". אכן, תרגיל קלסי בדה-לגיטימציה, המייתר את הצורך להתמודד עם הטענות הקשות, באמצעות הדבקות תווית של אויב הנאורות וטשטוש העובדה שמדובר בפועל בדיכוי נשים.

דה-לגיטימציה של המאבק למען החוק שננקטה בתקשורת ועל ידי חברי כנסת נשענה לאורך זמן רב על הטעיית הציבור, בכך שהתעלמה מחלקם של הארגונים הפמיניסטיים והחברתיים במאבק, במטרה להציגו ככפייה דתית ולא כסוגייה חברתית ראשונה במעלה. העובדה שח'כ תמר גוז'נסקי, שאינה חשודה בנטיות לכפייה דתית ולחרדיות יתר, תמכה בגלוי ובמפורש בהצעת התיקון לחוק (ההצעה הפמיניסטית שיוצגה ידי יגאל ביבי וחבריו) וכך גם דר' מרינה סולודקין (מישראל בעלייה) הוצנעה. בעוד שאף אחת מהן לא רואיינה על עמדתה התומכת בחקיקה, ח'כ זהבה גלאון וח'כ יעל דיין הוזמנו לתכניות טלוויזיה רבות וצוטטו בהרחבה בעיתונות כמי שמתנגדות לפורנוגרפיה אך מעדיפות את חופש הביטוי ולכן מתנגדות לחוק. יותר מכך, מח'כ חוסיינה ג'בארה (מרצ'), שתמכה אף היא בחקיקה (הפמיניסטית) נמנעה האפשרות להביע את דעתה בהצבעה בועדת החינוך שבה היא חברה. בדיון שבו עמדו לעלות להצבעה שתי הצעות החוק, של יגאל ביבי ושל מיכאל איתן, נחסמה דרכה לחדר הישיבות ואת מקומה תפס ח'כ אילן גילאון, שתמך בהצעת החוק של איתן (כמו כל סיעת מרצ', למעט ג'בארה). התברר ש"חופש הדיבור" מוקנה לחברי מרצ' כל עוד הם משתלחים בכפייה הדתית של הדתיים.

הביקורות נגד החוק: הפגיעה בחופש הביטוי

הטענה כי החוק פוגע בחופש הביטוי היא הטענה המרכזית העולה בדיון הציבורי, בתקשורת ובכנסת. ח'כ זהבה גלאון, הייתה לדוברת המרכזית לטיעון זה של "חופש הדיבור", ודבריה יכולים להדגים את הדמגוגיה המעוותת של ה"מחנה הליברלי". וכך היא כותבת (בהארץ) "פורנוגרפיה מציגה נשים כאובייקט מיני גרידא, מעניקה לגיטימציה ליחס בלתי שוויוני כלפיהן, לדיכוי ולאפלייתן ומתייחסת אליהן כזמינות למין בכל עת. אך עם כל סלידתי והתנגדותי לפרסומי פורנוגרפיה, לא אוכל לתת יד לגורמים ריאקציוניים המבקשים להטיל צנזורה על הפורנוגרפיה... הצעת החוק שתעלה להצבעה במליאה תכתיב לאזרחי המדינה מה נחשב "דבר תועבה". הסכנה במשטר דמוקרטי היא, ששלטון שיאמר לאזרח במה לצפות, סופו שיאמר לו מה לחשוב. ולכן, מאבק בתכנים יש לבצע באמצעות חינוך ודיון ציבורי רציני, לא באמצעות חקיקה וצנזורה". דברים אלו למעשה מחזקים את החוק, שהרי בדיוק במונחים אלו מנוסח החוק. ואם אמנם הפורנוגרפיה מעניקה לגיטימציה לדיכוי ולאפלייה איך ניתן להשלים עם דיכוי ואפלייה של נשים, ובמיוחד כשמדובר בחברת כנסת (גלאון היא יור' ועדת החקירה הממלכתית נגד סחר בנשים) ומפלגה המתיימרות לקדם את שוויון של נשים. אין ספק כי עמדה זו לא ממש משקפת את רוחה של מייסדת המפלגה, שולמית אלוני שאף הגיעה לבג"ץ בסוגיית הפורנוגרפיה, ביחד עם חבר כנסת דתי, רחמנא ליצלן, זבולון אורלב. ההסבר לסתירות התמוהות מצוי ככל הנראה בתחום הפוליטי והאישי: יותר מאשר דאגה לחופש הביטוי וחרדה מסכנת הכפייה הדתית יכולות להסביר, כך נראה, את עמדותיהן של גלאון ומפלגתה טובות ההנאה המובטחות למתנגדי החוק מהתקשורת האינטרסנטית מחד והבהלה מטומי לפיד, הנישא על גלי השנאה לחרדים ונושא בעורפה של מרצ', מאידך. הוכחה משעשעת לכך שחסידי "חופש הביטוי" מבקשים להלך אימים על הציבור בדבר הסכנות האורבות מאחורי החוק "הדרקוני" היא ההישענות על הסדרה "סקס והעיר הגדולה" (גם בהארץ) כאילו הכפייה הדתית הצפויה להתרחש על ראש הציבור בעקבות החקיקה עלולה להוריד מעל המרקע סרטים מסוג זה.

במאמר של ויקי שירן (העומד להתפרסם בקרוב) היא מתייחסת לסוגיית חופש הביטוי מנקודת הראות של הקואליציה וטוענת: "... חופש הביטוי אינו ערך מוחלט העומד מעל לכל שהרי החברה קובעת כל העת גבולות לחופש ביטוי, כולל לגבי החופש להציג מופעי בידור, כדוגמת קרבות "בידוריים" בין כלבים או קרבות תרנגולים, למשל, האסורים על פי החוק... הגבלת החופש האישי אינה זרה לחברה ליברלית מערבית המגבילה את חופש הפרט להנאה אישית, לדוגמא, בתחום השימוש האישי בסמים או איסור עישון סיגריות של אדם במקום עבודתו ובמקומות בילוי, שלא לדבר על כך שהחברה הדמוקרטית מגבילה את חופש הביטוי במסגרת לשון הרע, הסתה, הכחשת שואה, דיבור גזעני, הגנת הפרטיות, הטרדה מינית ואפילו קובעת איסורים לפרסומת בטלוויזיה, למשל לסיגריות... ההגנה על הפורנוגרפיה, לכאורה בשם "חופש הביטוי" שהרי רוב הדוברים בציבור גינו אותה, משקפת עמדה ערכית בעד הפורנוגרפיה, וכך למעשה היא מעניקה לה לגיטימציה".

אשר לדיון הציבורי ול"חינוך", כפתרון חלופי עדיף לטיפול בפורנוגרפיה, מיותר אולי לציין שאין כל סתירה בין חקיקה, פעילות חינוכית ודיון ציבורי. אדרבא, הפעילות הפמיניסטית האינטנסיבית מסביב לחקיקה הייתה זו שהעלתה את הנושא לסדר היום הציבורי (וכאמור, למרות ועל אף נסיונותיה של התקשורת להצניע אותו). הקישור הדמגוגי (מבית מדרשם של פורז ולפיד) בין איסור מוחלט על פורנוגרפיה לבין אפליה קיצונית של נשים במדינות מוסלמיות פנדמנטליסטיות הופכת את היוצרות. המשתמשים באנלוגיה זו מניחים, כמובן מאליו, שישראל היא מדינה נאורה... שוויונית בהשוואה למדינות האיסלם הפנדמנטליסטיות. אך דווקא מסחור המיניות של נשים במערב הקפיטליסטי, מפרסומות, תחרויות מלכות יופי למיניהן ועד לזנות הרחוב, סחר בנשים והזנות המצולמת של תעשיית הפורנוגרפיה, היא הביטוי העמוק ביותר לדיכוי נשים. מהבחינה הזו, סרטים פורנוגרפיים וסחר בנשים הן דיכוי של נשים לא פחות מרעלות ואמצעי פיקוח מחמירים על צניעות האישה במדינות "חומייניסטיות" מסוג פקיסטן, אירן וערב הסעודית.

חשוב להדגיש כי שתי הצעות החוק, ה"פמיניסטית" (שהוצגה על ידי יגאל ביבי וחבריו) וה"ליברלית" (שהוצגה על ידי מיכאל איתן) מכירות בנזקי הפורנוגרפיה. אפילו מיקי איתן, מגיש ההצעה המתירה שידורי פורנו (באופן מבוקר), מודה בפגעי הפורנוגרפיה וכותב בדבריה ההסבר להצעתו "אין חילוקי דעות כי הנם (שידורי הפורנו) פוגעים בחלקים מהציבור ובמיוחד בילדים". כאשר נשאל בועדת החינוך מדוע יש להתחשב בילדים אך לא בפגיעה הקשה בנשים, התחמק בטענה שבכך צריך לטפל במקום אחר... יותר מכך, בשתי הצעות החוק יש משום צנזורה, שהרי גם ההצעה של איתן מגבילה את שעות השידור של הפורנוגרפיה וגם את

הנגישות של ילדים לשידורים. כלומר, הצעתו של איתן היא בחזקת "פשרה", שמטרתה לאפשר צפייה בפורנוגרפיה למעוניינים, באופן שימנע את הצפייה מילדים. ההתנגדות לפורנוגרפיה מאחדת את כל ארגוני הנשים בישראל, אם כי חלקם מסתייגים מהאיסור הגורף של החוק ומשיתוף הפעולה עם המפלגות הדתיות-חרדיות (ועל רקע זה אף פרושו מהקואליציה). יש התומכים בצנזורה חלקית של פורנוגרפיה "קשה" מסוג: פדופיליה, זואופיליה, נקרופיליה, סנאף ומין אליים (עמדתו של מכון תודעה). הסיבה להסתייגות מהחוק מוסברת, בין השאר בכך ש"אין לנו ענין שעשיה זו תהפוך למחתרתית". הסבר זה עומד בסתירה לאפשרות שדווקא הלגיטימציה מרחיבה במידה רבה את תעשיית הפורנוגרפיה, כפי שקרה בישראל, מייד עם התחלת הקרנת הסרטים הפורנוגרפיים בטלוויזיה וכפי שקרה לזנות בהולנד מעת שהיא הוכרה כחוק. את עמדת הביקורת המרכזית לחוק ניסח ארגון "אשה לאשה", מרכז פמיניסטי חיפה והטיעון העיקרי בו מתייחס ל"ניסוחו המעורפל של החוק שעלול לאפשר לגורמים אנטי-דמוקרטיים ואנטי ליברליים להגביל את חופש הביטוי של קבוצות מעוטות ייצוג והשפעה באם ירצו בכך". גם טיעון זה הוא רופף משום שאין מונעים חוק בטיעון של מה ש"עלול לקרות", שהרי בכל חוק יש משום פגיעה כזו או אחרת בחופש של פרט או קבוצה. כל חוק נתון לפרשנות וליישום בידי מי שהכוח הפוליטי-כלכלי עומד לצידו ומהבחינה הזו החוק האוסר על שידורי פורנוגרפיה אינו יוצא מן הכלל. כל ציבור המעוניין במימוש ערכיו, והציבור הליברלי-חילוני בתוכו, נדרש לשמירה מתמדת על ערכיו. למעשה, יש הסכמה גורפת של כל המפלגות ושל כל בעלי העניין בשידורי פורנוגרפיה בהפעלת צנזורה, כאשר מדובר בילדים. אין בכך, כמובן, כל הפתעה. כי השיח הציבורי בישראל משלם מס שפתיים לפרה הקדושה הנקראת "טובת הילד" "שלום הילד" וכיוב' על מנת לקדם אינטרסים כלכליים ופוליטיים אנטי חברתיים. מאחר והנגישות של קטינים לאינטרנט ולאתרים פורנוגרפיים בתוכו היא כל כך פשוטה הרי אין היגיון בחסימת גישתם דווקא בטלוויזיה. לפיכך מובן שהטיעון של "דאגה לקטינים" בהצעת החוק ה"פשרנית" של מיכאל איתן אינה אלא העמדת פנים ואין לה כל עניין בטובת הילד, אלא בשכנוע הציבור ביחסה החיובי לאינטרס חברתי. לעניין זה כדאי לציין שתחילתה של הפעלת צנזורה כבר נקבעה בארה"ב ביחס לחופש הגלישה לילדים עד גיל 13 באינטרנט.

ועוד, אם בחופש הביטוי ודחיית הכפייה הדתית וההתערבות ברשות הפרט מדובר אז מדוע המדינה צריכה בכלל להתערב, שהרי ההורים הם האחראים והמוסמכים להחליט על הגישה של ילדיהם לתכניות בטלוויזיה, כמו באינטרנט, או שמא טוענים חסידי שידורי הפורנו (עם "כרטיס חכם") שסמכותו של המחוקק עדיפה על זו של ההורים, ביחס לצפיית ילדיהם בטלוויזיה? האם בכך אין משום התערבות וכפייה?

סיכום חיובי-זמני

ברגע זה עוד לא ידוע איך תוכרע עתירתה של הפלייבוי נגד הכנסת ואחרים. אך כבר כעת ברור ששיתוף הפעולה הנרחב שהושג בין ארגונים רבים, למרות קשיים לא פשוטים, למרות המחלוקות וההתפצלות, הוא הישג כנראה חסר תקדים במאבק הפמיניסטי בישראל. למעלה מ-15 ארגונים חברו לאורך זמן, למעלה משנה עד כה, כדי לקדם את המאבק הציבורי שנראה היה בתחילה כחסר סיכוי. מן הידועות הוא ששיתוף פעולה בין ארגונים הוא משימה כמעט בלתי אפשרית לאורך זמן, מסיבות רבות ומגוונות המוכרות לכל מי שפעיל בארגונים ציבוריים. על אחת כמה וכמה נכון הדבר כאשר מדובר בארגונים וולונטריים מחוסרי משאבים, אשר ההתגייסות בהם למאבק נעשית בהתנדבות. מתחילים אישיים ותחרות על יוקרה והכרה הם חלק בלתי נפרד משיתוף פעולה כזה. ולמרות כל אלה הצליחה הקואליציה להשיג הישגים מרשימים, גם ביחס לעולם המערבי, בעיקר משום שהחקיקה היא חקיקה פמיניסטית ולא דתית, על אף שחברי הכנסת הדתיים והחרדים הם שפעלו להעברתה בכנסת. בתקופה שבה פעלה הקואליציה הפך הדיון בשידורי הפורנוגרפיה בהדרגה לדיון הולך ומתרחב. נושא שהוצנע בעבר על ידי התקשורת עלה בה במידה הולכת וגוברת ודיונים ציבוריים עליו נערכו לראשונה במסגרות ציבוריות. אני מעריכה כי בנושא זה (אם הפעילות של הקואליציה תימשך ותבטיח כי החקיקה לא תיעשה פלסטר) נוכל להיות המדינה נושאת הדגל החברתי-פמיניסטי למדינות המערב "הנאורות".

¹ גירסה מוקדמת של מאמר שהופיע ב"פנים", ב-2002.

בין חופש הביטוי לחופש הדיכוי

הקואליציה שהצליחה להעביר את החוק האוסר שידורי פורנוגרפיה השיגה הישגים מרשימים, גם ביחס לעולם המערבי, בעיקר משום שהחקיקה היא חקיקה פמיניסטית ולא דתית, אף שחברי הכנסת הדתיים והחרדים פעלו להעברתה בכנסת

אסתר הרצוג

ד"ר אסתר הרצוג היא ראש החוג למדעי החברה במכללת בית ברל

המאבק לחקיקה נגד שידורי הפורנוגרפיה בטלוויזיה הוא אחד המאבקים הציבוריים החשובים והמרתקים שהתקיימו בישראל. בעיית הפורנוגרפיה מעסיקה היום את ישראל ואת העולם המערבי כולו, היא הפכה למאבק מרכזי על מעמד האשה בחברה הקפיטליסטית כיעד של שחרור האשה. בא כן לביטוי מאבק מוקצן בין תפיסות אידיאולוגיות, כמו חופש הביטוי לעומת כבוד האדם ואנושיותו. המאבק יוצא נגד מסחור מיניותו וגופו של האדם, המשמשים כחפץ העובר לסוחר.

מאבק זה הצמיח שיתוף פעולה יוצא דופן בין קבוצות דתיות וחרדיות, המפלגות ומדירות נשים על בסיס ערכי ומעשי, לקבוצות הפועלות למען שוויון לנשים וצדק חברתי, במיוחד בין פמיניסטיות לבין מפלגות דתיות-חרדיות. בה בעת הוא חשף את העובדה שהאידיאולוגיה הליברלית קושרת בין "שמאל" ו"ימין", בין מרצ, העבודה והליכוד, בסוגיות חברתיות-כלכליות כמו סוגיית הפורנו. גם במחנה הפוליטי שתמך בחוק חברו מפלגות מקצוות פוליטיים עוינים, מפלגות הדתיים, החרדים והעולים עם מפלגות הערבים, על בסיס אידיאולוגיות סותרות, בעיקר דתית-מוסרנית לעומת חברתית-שוויונית.

יותר מכל, המאבק נגד שידורי פורנוגרפיה מסמן הישג בולט במאבק הפמיניסטי בישראל, ממחיש את דרכי שיתוף הפעולה בין ארגוני הנשים ובינם לבין תנועת גברים, את הפוטנציאל הגלום בו, ובאותו זמן חושף גם את ההיבטים התחרותיים, ברמה אישית וארגונית, הכרוכים בשיתוף פעולה זה. הקואליציה הרחבה של ארגונים פמיניסטיים, חברתיים וארגונים של גברים, שקמה נגד שידורי הפורנוגרפיה בישראל, ביקשה לבטא את הדרישה של ציבור גדול בארץ שהמדינה לא תיתן את ידה למיסוד הפורנוגרפיה, ולא תשמש כסרסור של זנות מצולמת.

*

המאבק הזה צץ, כמעט במפתיע, מתוך צלו של השיח הציבורי. סוגיית הפורנו, שיש לה השלכות על מרבית הבתים בישראל, התגלגלה לה בשקט במהלך שנת 2001 על שולחנה של ועדת הכלכלה בראשות אברהם פורז - מקום מתאים מאין כמוהו לדון בענייני כסף גדול של בעלי הון בישראל. לאור העובדה שלרבים מבעלי העיתונים וערוצי הטלוויזיה בישראל יש אחזקות גם בחברות הכבלים ובחברת הלוויין, אין להתפלא על היעדר דיווח תקשורתי על דיוני ועדת הכלכלה שעסקו בשידורי הפורנוגרפיה כחלק מחוק הבזק. אינטרס דומה בדממה תקשורתית היה גם לממשלה, שעשויה להרוויח כסף רב מתעשיית הפורנו, שהרי זכייני ערוצי הכבלים והלוויין מחויבים לפי חוק לשלם לה תמלוגים בשיעור 5% מהכנסותיהם השנתיות.

רק כאשר הצליח יגאל ביבי להעביר, במפתיע, יחד עם שותפיו (זבולון אורלב, צבי הנדל, שאול יהלום ונחום לנגנטל מהמפד"ל, יצחק גאגולה, יאיר פרץ ויצחק ועקנין מש"ס, שמואל הלפרט מאגודת ישראל), תיקון לחוק הבזק, המסייג את שידורי הפורנוגרפיה, קיבל העניין פרסום. לאחר החקיקה התברר כי ניתנה לחוק פרשנות ליברלית על ידי המועצה לשידורי כבלים ולשידורי לוויין והשידורים הפורנוגרפיים בהם נמשכו.

על רקע זה החלה ההתארגנות של הקואליציה נגד הפורנוגרפיה. מטרותיה: להביא לחקיקה האוסרת באופן אפקטיבי שידורים פורנוגרפיים בערוצי השידור הציבוריים, מתוך השקפת עולם פמיניסטית חברתית; להביא למודעות הציבור את נזקי הפורנוגרפיה, את הקשר בינה לדיכוי נשים ולהתנהגות אלימה כלפיהן; ולשנות את התפיסה החברתית הרווחת הרואה בפורנוגרפיה סממן של חברה חופשית ופתוחה מבחינה מינית, ובמתנגדים לה מייצגי תפיסת עולם דתית-שמרנית.

העברת הדיון בחוק הבזק, בעקבות התערמות הכבלים מהחוק (בדרך של הוזלה ניכרת של סרטי פורנו (שביקש לקבוע סייגים מתונים לשידור הערוצים, לוועדת החינוך, שינה PPV - pay per view ומכירתם בשיטת את אופי הליך החקיקה. סוגיה כלכלית טהורה הפכה לסוגיה חברתית חינוכית. על רקע זה צמח הקשר בין פעילות וארגונים פמיניסטיים לפוליטיקאים מהמפלגות הדתיות והחרדיות, שפנו אליהם להציע ניסוח של החוק על פי תפיסתם. וכך, במקום חוק המבוסס, בין השאר, על איסור שידורים "המיועדים לעורר גירוי מיני", גיבשה הקואליציה חוק הנגזר מתפיסה פמיניסטית של כבוד האשה (והאדם בכלל), מעמדה וזכויותיה בחברה.

שיתוף הפעולה עם מפלגות הדוגלות, הלכה למעשה, בהדרת נשים ומקבעות את אפלייתן בישראל בדרכים רבות (סוגיית דיני אישות כדוגמה בולטת לכך) התקבלה כמהלך פרגמטי המתבקש במאבק למען נשים בחברה. השותפות ה"טבעיות" למאבק זה, כמו יעל דיין, יו"ר הוועדה למעמד האשה, וזהבה גלאון, יו"ר הוועדה לסחר

בנשים, הביעו עמדה נחרצת נגד החקיקה. שיתוף פעולה זה גרם גם למחלוקות קשות בקואליציה, שבמהלכן פרשו ממנה כמה ארגונים ("אשה לאשה", מכון תודעה ופעילות לסביות) שהתנגדו לשיתוף פעולה עם "חברי כנסת המצדדים בפגיעה בזכויות ערבים, נשים, הומואים, לסביות ואחרים", כהגדרתם. ביום 8.7.2002 התקבל בקריאה שנייה ושלישית תיקון לחוק הבזק. מיד עם העברת החוק הוגשה עתירה לבית המשפט העליון מטעם פליי טי וי, המעוניינת בשידור ערוץ פלייבוי, בטענה שהחוק אינו חל עליהם, כי אין בשידורים יחסי מין. בית המשפט העביר את הטיפול בעניין למועצת הכבלים, וביקש את חוות דעתה. על פי דרישת הקואליציה, הוזמנו נציגותיה להשמיע את עמדותיה לפני המועצה. בימים אלו עומד היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, שהמועצה הפנתה אליו את הסוגיה, להגיש את חוות דעתו. בכך נפתח המאבק על פרשנות החוק ויישומו.

*

הקואליציה נגד פורנוגרפיה, שהוקמה על ידי ד"ר ויקי שירן (הקשת הדמוקרטית המזרחית), בלה כהן (ויצ"ו), ד"ר חן נרדי (התנועה לגבריות חדשה) וכותבת מאמר זה (תנועת שי"ן לשוויון ייצוג נשים), הולכת בעקבות חוקרות פמיניסטיות בולטות, בהן גלוריה סטיינהם, קתרין מקינון, אנדריאה דבורקין, רובין מורגן וסוזן בראונמילר. היא רואה בפורנוגרפיה דיכוי מפורש של נשים וביטוי של אפליה נגדן. הפורנוגרפיה אינה אלא סחר בנשים באמצעי טכנולוגי מתוחכם, והמסר שלה הוא שמניות האשה נענית מטבעה לכאב ולהשפלה, כי האשה "אוהבת את זה" וכל מחאותיה הן שקר.

הפורנוגרפיה בתרבות הפטריארכלית היא, לפי הפרשנות הפמיניסטית, תעמולה אנטי-נשית חריפה המדרבנת גברים רבים לאליונות ביחסי מין. היא מציגה את האונס כסוג של פנטזיה "בריאה", ולפיכך מעודדת אלימות מינית כלפי נשים גם במציאות. היא עושה רדוקציה מוחלטת של האשה לאברי המין שלה. בזכות השתתפותה של התנועה לגבריות חדשה בקואליציה, נוסף ממד חדש לתפיסת הפורנוגרפיה, העומד על כך שהפורנוגרפיה מחזקת דימויים המשפילים לא רק את הנשים אלא גם את הגברים: הגברים המשתתפים בסרטי הפורנו והגברים הצופים בהם.

עמדתה העקרונית של הקואליציה, הגורסת פסילה גורפת של הקרנת סרטי פורנוגרפיה בידי חברות המקבלות זיכיון או רישיון ממשלתי, נוסחה בידי שירה עמי וד"ר חן נרדי. נאמר בה כי לא ייתכן שהממשלה תהיה ערוץ להפצת חומרים הנוצרים בעיקרם באמצעות מעשי פשע ומשמישים זרז לעשיית מעשי פשע. בחוברת שחיברו השניים, מציגים נרדי ועמי מגוון מחקרים העוסקים בסוגיית הפורנוגרפיה והשפעותיה על הפרט, המשפחה והחברה. בחוברת מתוארים נזקי הפורנוגרפיה, מצד תהליך ההפקה ("התעשייה") ומצד הצרכנים-הצופים: הטענה היא כי חלק ניכר מ"השחקנים/יות בסרטי הפורנוגרפיה אינם עושים זאת מבחירה חופשית והשתתפותם כרוכה בניצול, השפלה, כפייה אלימות ואונס, שהם חלק בלתי נפרד בתהליך העשייה של רבים מסרטי הפורנו. טענה נוספת היא שהצפייה בסרטי פורנוגרפיה מעוררת אלימות וגורמת לעשיית מעשים שיסודם בכפייה, ניצול ואונס. הפורנוגרפיה גם משפיעה על עיוות בתפיסת היחיד את עצמו, את הזוגיות, את משפחתו ואת החברה. המחקרים המוצגים בעבודתם מלמדים שהעיסוק בפורנוגרפיה לא נבחר באמת באופן חופשי. 75% מהנשים בפורנוגרפיה הן קורבנות ניצול מיני בילדותן, נשים עניות וחסרות השכלה, וכולן ללא יוצא מן הכלל הוכנסו לפורנו בילדותן, לפעמים על ידי אבות שניצלו אותן מינית. רבות מהן נחטפו או "נאספו" בידי סרסורים כשברחו מהבית, נאנסו וצולמו תוך כדי כך ולאחר מכן נסחטו תחת איום שהסרט יישלח למשפחותיהן.

דוגמה מאלפת לדברים אלה היא סיפורה של המפורסמת בכוכבות הפורנו, לינדה מארצ'יאנו, כוכבת "גרון עמוק". בספריה ובעדויות פומביות הוא אמרה כי סרט זה הוא תיעוד אינוסה בפועל, וכי אולצה להשתתף בו תחת איומי אקדח. דוגמה מקומית לכפייה היא תשובתה של שחקנית פורנו ישראלית לשאלתם של המראיינים, על מידת האמת בשמועות שכפייה מופעלת על נשים כדי שיופיעו בסרטי פורנו. היא אמרה שכאשר עשתה את הסרט הראשון בחו"ל, "בגיל 16, יש אולי על מה לדבר", אבל עכשיו, כשהיא עושה סרטים בגיל 24, הכל בסדר. הקשר בין פורנוגרפיה לאונס מתברר מעדויות, מחקרי מעבדה וממחקרים קורלטיביים. אנדראה דבורקין (מהבולטות בפמיניסטיות האמריקאיות ומהמובילות את המאבק נגד אלימות כלפי נשים ונגד פורנוגרפיה, והנרדפת בשל כך על ידי חברות פורנו) רשמה אלפי עדויות של נשים שנאנסו ב"השראת" הפורנוגרפיה. דוגמה אחת מרבות היא זו: "הסכמתי לבצע הרבה סצינות שבעלי תיאר לי מסרטי הפורנו. זה כלל קשירות ועוד הרבה פעולות שהשפילו אותי. הוא התייחס לחומרי הפורנו בדיוק כמו אל ספר הדרכה במין. הוא קשר אותי בדיוק כמו שתואר בסצינות הפורנו, במגזינים הפורנוגרפיים, כך שלא יכולתי לברוח, והוא ביקש ממני לשחזר בדיוק מה שראה בסרטים ובמגזינים".

גם ממחקרי מעבדה עולה קשר סיבתי בין שימוש תכוף בפורנוגרפיה לבין אונס ואלימות מינית בכלל. ניתוח של ניסויים שהקיפו 2,248 נבדקים מראה, כי לאחר צפייה בפורנוגרפיה התחזקו העמדות התומכות באלימות מינית של הגברים הנבדקים, ועלתה גם רמת האלימות המינית שלהם. הקשרים בין פורנוגרפיה לאלימות מינית נמצאו חזקים במיוחד אצל גברים אלימים. גברים אלה, בשונה מגברים שאינם אלימים, נוטים לפרש את החומר הפורנוגרפי באופן המעודד אותם למעשי אונס. במחקרים קורלטיביים מסוג זה שעשתה שר הייט על מיניות הגבר מדווח, כי 67% מהגברים שהודו כי רצו לאנוס אשה קראו עיתונות פורנו, לעומת 19% בלבד בקרב אלה שאמרו שלא רצו מעולם לאנוס אשה. דונרסטיין, אחד החוקרים החשובים של הפורנוגרפיה, גורס כי "היחס בין פורנוגרפיה לבין אלימות מינית כלפי נשים חזק יותר מאשר היחס בין עישון לבין סרטן ריאות".

הקשר בין פורנוגרפיה לאלימות מינית עולה גם בהקשר של אונס ילדים. במחקר שהשתתפו בו 89 אנשים ומתעללים בילדים, דיווחו יותר משליש מהנשאלים שעשו את מעשיהם בהשפעת פורנוגרפיה, שכללה מין בכפייה ובהסכמה. במחקר אחר מסרו 56% מהאנשים ו-42% מהמתעללים בילדים שמעשיהם הושפעו מצפייה בפורנוגרפיה. על הקשר העמוק בין הלגיטימציה החברתית לפורנוגרפיה ובין התפשטות פורנוגרפיה העושה שימוש בילדים ניתן ללמוד מהעובדה שהיום פועלים כמאה אלף אתרים באינטרנט, המציגים יחסי מין עם ילדים.

*

הפורנוגרפיה היא יותר מכל עסק כלכלי אדיר ממדים. היא סמוכה לתעשיות הנשק והסמים בגלגול הון (כ-56 מיליארד דולר בשנה בעולם וכעשרה מיליארד בשנה בארה"ב בלבד). ובארץ: העיתון האלקטרוני "וואלה" קבע כי "הפורנוגרפיה שווה לכבלים כ-220 מיליון שקל בשנה וכ-12% מסך הכנסות שלוש חברות הכבלים מפורנוגרפיה בשנת 2000, שבה לא שודרו תכני הפורנו", וזאת בתקופת גישושים ראשונים של שידורי פורנוגרפיה בישראל. בהמשך לכך כתבה ד"ר לינדה עפרוני: "פורנוגרפיה זה עניין של כסף גדול (כותרת) ... על רקע הפסדי הענק של תבל, שהסתכמו בשנת 2001 בכ-854 מיליון שקל, נקל לשער את היקף ועוצמת הלחצים שמופעלים על חברי הכנסת שעוסקים בעניין ערוצי הפורנוגרפיה... גם חברת הלוויין הפסידה 840 מיליון שקל בשנת 2001. בדו"חות חברת הטלוויזיה בכבלים תבל נכתב, כי 'קיים חשש לגבי המשך פעילותה כעסק חי בעתיד'. אבל תבל ויס אינן לבד. מת"ב הודיעה באחרונה על הפסד של כ-250 מיליון שקל ב-2001".

את הביקורת על הקשר בין הון לשלטון מעלה עפרוני זה כמה שנים (לפני שנתיים דובר עליו מפורשות בדו"ח מבקר המדינה), ובהקשר זה של הפורנוגרפיה היא רומזת: "ייתכן שחברי הכנסת מביאים בחשבון אפשרות של התרסקות כלכלית של חברות הכבלים והלוויין, ובמקום לדאוג לטובת הציבור, דואגים לבעלי הון שהשקעותיהם הגדולות נכשלו. גם הפעם לא מעטים מהם מוכנים, באמצעות חקיקה מסוכנת, לבוא לקראת בעלי הון. אלא שהפעם מדובר בסיכון לחברה הישראלית ולילדי ישראל".

קשריהם עם אנשי התקשורת ותלותם של חברי כנסת וחברי ממשלה בבעלויות הגלויות והסמויות של הכבלים וערוצי הלוויין, העומדים ברקע סוגיית הפורנוגרפיה (וסוגיות כלכליות-חברתיות אחרות), עשויים להסביר, באופן אמיתי יותר מהשיח האידיאולוגי, את המתרחש. אך דברים אלו נסתרים מעיני הציבור. מעט מן המעט שזולג לאוזני הציבור עשוי להצביע על מה שמסתתר מאחורי ההצגה על במות הכנסת והתקשורת.

עפרוני, כאמור, רומזת על כך במאמרה, באמירות כמו: "הם כנראה בונים על חברי הכנסת שיאפשרו להם להגדיל הכנסותיהם, לפחות ב-250 מיליון שקל בשנה", וגם: "אין להוציא מכלל אפשרות שהמצב הכלכלי של חברות הכבלים והלוויין גרם לאורלב למחשבה שנייה בנוגע להצעת החוק המקורית שלו. אולי לא במקרה, אחר פרסום התוצאות העסקיות הקשות הוא שינה את עמדתו, וכיום הוא בעד פשרה, לפיה יותרו שידורי פורנו" ובשידור רדיו (בתוכנית "דוקומדיה"), בעקבות מאמרה זה, הסביר לה אורלב, שנפגע מביקורתה, כי עליו לעמוד בלחצים קשים ביותר וכי עתידו הפוליטי תלוי בתקשורת, וכי כחבר כנסת הוא מסתכן בכך שהוא מתעמת עם כלי התקשורת ("אל תשכחו כי העתיד שלנו תלוי בכלי התקשורת. אם לא נעשה את הדברים כמו שהם רוצים לא יזמינו אותנו"). בשיחה בלתי פורמלית סיפר אחד מהשותפים לחקיקה כי נציג של אחת מהחברות המעוניינות לשדר פורנוגרפיה הציע ערוץ של הרב עובדיה יוסף תמורת הסכמה לשידור פורנוגרפיה. כלומר, הכוח הפוליטי האדיר של התקשורת הוא לב העניין.

לחץ עקיף על פוליטיקאים, באמצעות נגישות לתקשורת, הוא כנראה אחד האמצעים שנעשה בהם שימוש כדי לגייס את תמיכתם ולנטרל את השפעת הקואליציה בפרט, והציבור בכלל, על תהליך החקיקה. הדה-לגיטימציה של המאבק למען החוק, שנשמעה בתקשורת ובפי חברי כנסת, היתה אמצעי נוסף. היא באה לידי ביטוי, בין השאר, בהתעלמות מחלקם של הארגונים הפמיניסטיים והחברתיים במאבק, ובהצגתו ככפייה דתית ולא כסוגיה חברתית ראשונה במעלה.

תמיכתה הגלויה והמפורשת של ח"כ תמר גוז'נסקי, שאינה חשודה בנשיות לכפייה דתית ולחרדות, בהצעת התיקון לחוק ותמיכתה של ד"ר מרינה סולודקין, הוצנעו. אף לא אחת מהן רואינה על תמיכתה בחקיקה. לעומת זאת, ח"כ זהבה גלאון וח"כ יעל דיין הוזמנו לתוכניות טלוויזיה רבות וצוטטו בהרחבה בעיתונות כמי שמתנגדות לפורנוגרפיה, אך מעדיפות את חופש הביטוי ולכן מתנגדות לחוק (ותומכות בהצעת ה"פשרה" של מיכאל איתן). בכתבה עוינת, הלוועגת ל"פמיניסטיות" על שיתוף פעולה עם המחנה הדתי-חרדי, הציג "הארץ" (בכתבה מאת דורית אברמוביץ'), מייצג המחנה ה"ליברלי", את המאבק כהתגלמות הריאקציוניות והפוריטניות. הכותרת לכתבה התייחסה לסכנת הורדת הסדרה "סקס והעיר הגדולה" מהמרקע, כדוגמה למוראות הצנזורה העלולה להשתלט על חיינו, אם יעבור החוק.

כאשר עבר החוק, לאחר קריאה שנייה ושלישית בכנסת, גברו ההתבטאויות המוקיעות את החוק והמאבק. בין הביטויים שהובלטו באופן מיוחד בתקשורת היו אמירות כמו זו של ח"כ מיכאל איתן: "יירדה על ישראל חשכה בנוסח איראן". הגדיל לנסח את התיעוב ח"כ אברהם פורז, שקבע כי איסור שידורי פורנו פירושו הצטרפות "בהצלחה לחברת האיטוללות". הדבקות תווית של אויב הנאורות לתומכי החוק, תוך טשטוש העובדה שהוא יוצא נגד דיכוי נשים, מיתרת את הצורך להתמודד באופן ענייני עם הטענות הקשות שהעלתה הקואליציה.

האנלוגיה בין האיסור שהוטל על שידורי פורנוגרפיה לבין אפליה קיצונית של נשים במדינות מוסלמיות פונדמנטליסטיות, היא דוגמה נוספת למסע הדה-לגיטימציה נגד החוק ותומכיו.

יש מקום לציין (בעקבות חוקרות פמיניסטיות כמו נוואל סאדווי ואחרות) שדווקא מסחור המיניות של נשים במערב הקפיטליסטי, בפרסומות, תחרויות מלכות יופי וזנות רחוב, בסחר בנשים והזנות המצולמת של תעשיית הפורנוגרפיה, הוא ביטוי עמוק לדיכוי נשים במערב. מהבחינה הזו, סרטים פורנוגרפיים וסחר בנשים הן אמצעי

דיכוי של נשים במערב, כפי שרעלות ואמצעי פיקוח מחמירים על צניעות האשה משמשים לדיכוי בחברות הקרויות פונדמנטליסטיות.

*

הטענה כי החוק פוגע בחופש הביטוי היא הטענה המרכזית העולה בדיון הציבורי, בתקשורת ובכנסת, נגד החוק האוסר שידורי פורנוגרפיה בטלוויזיה. ח"כ זהבה גלאון היתה לדוברת המרכזית של טיעון זה, ודבריה יכולים להדגים את העמדה הקרויה ליברלית בסוגיית החקיקה נגד פורנוגרפיה. וכך היא כותבת ("ב"הארץ"):

"פורנוגרפיה מציגה נשים כאובייקט מיני גרידא, מעניקה לגיטימציה ליחס בלתי שוויוני כלפיהן, לדיכוי ולאפלייתן ומתייחסת אליהן כזמיות למין בכל עת. אך עם כל סלידתי והתנגדותי לפרסומי פורנוגרפיה, לא אוכל לתת יד לגורמים ריאקציוניים המבקשים להטיל צנזורה על הפורנוגרפיה... הצעת החוק שתעלה להצבעה במליאה תכתיב לאזרחי המדינה מה נחשב 'דבר תועבה'. הסכנה במשטר דמוקרטי היא, ששלטון שיאמר לאזרח במה לצפות, סופו שיאמר לו מה לחשוב. ולכן, מאבק בתכנים יש לבצע באמצעות חינוך ודיון ציבורי רציני, לא באמצעות חקיקה וצנזורה".

למעט טענת התועבה, שאינה רלוונטית לנוסח החוק, דבריה של גלאון מהווים למעשה חיזוק שלו. החוק אוסר, כאמור, שידורים שמציגים יחסי מין שיש בהם אלימות ודיכוי כלפי נשים, והמתייחסים אליהן כאל "אובייקט מיני גרידא" וכ"זמיות למין בכל עת"; בדיוק במונחים אלה מנוסח החוק. אם אמנם הפורנוגרפיה מעניקה לגיטימציה לדיכוי, לאפליה ולהחפצה של נשים, כדברי גלאון, לא ברור כיצד ניתן לעגן אותה בחקיקת מדינה (הצעת החוק של איתן) ובכך להפכה למקור הכנסה של המדינה. כיצד ייתכן שהמדינה עצמה תרוויח כסף מפורנוגרפיה ותשמש סרסור של זנות מצולמת? יש להניח שגלאון וחבריה לא היו מוכנים לתת יד לעיגון בחקיקה של דיכוי ואפליה של ערבים. עמדה זו לא ממש מתיישבת עם רוחה של מייסדת המפלגה, שולמית אלון, שאף עתרה לבג"ץ בעניין הפורנוגרפיה יחד עם ח"כ זבולון אורלב.

ביחס לדיון הציבורי ול"חינוך", כפתרון עדיף לטיפול בפורנוגרפיה, מיותר אולי לציין שאין כל סתירה בין חקיקה, פעילות חינוכית ודיון ציבורי. אדרבה, הפעילות הפמיניסטית האינטנסיבית בעניין החקיקה העלתה את נושא הפורנוגרפיה לסדר היום הציבורי.

החשש שמעלה גלאון לגבי חדירה של המדינה לחיי הפרט, מהתערבות במה שמותר לו לצפות ועד לשיטור מחשבותיו, צריך ללוות את האזרח. יחד עם זאת, החשש מפגיעת המדינה בחופש הפרט נופל מול חובתה להגן על פרטים וקבוצות בחברה. חופש הביטוי של פרט אינו יכול לבוא על חשבון דיכוי ופגיעה בזכויותיו של פרט או קולקטיב אחר. יתר על כן, האידיאולוגיה הליברלית, העומדת בבסיס טענת הפגיעה בחופש הביטוי, היא גם זו המחייבת את הזכות לשוויון, שבחברה דמוקרטית עולה במשקלה על חופש הביטוי. כלומר, אין פגיעה משמעותית בערכים דמוקרטיים באיסור הפורנוגרפיה; אדרבה, איסור כזה מקדם ערכים דמוקרטיים של הגנה על קבוצה חלשה מהשפלה. התכלית היא ראויה (הגנה על נשים) והפגיעה אינה עולה על הנדרש. החוק הוא מידתי ומוציא מתחולתו ביטויים שהדמוקרטיה מתעניינת בהם, ביטויים בעלי ערך אמנותי, מדעי, חדשותי.

יש משום סתירה בטיעוניה של גלאון, שמכירה בפגיעה בשוויון נשים ובדיכוי שגורמת הפורנוגרפיה, אך מסכימה לתת לה לגיטימציה בשם חופש הביטוי. יש אפוא מקום לטעון שהשימוש בטענת חופש הביטוי בהקשר של הפורנוגרפיה מרוקן מתוכנו את ערכה החברתי-פוליטי של הזכות לחפש הביטוי.

מאמר של ויקי שירן מרחיב את הדיון בסוגיית חופש הביטוי ומחדד את נקודת הראות של הקואליציה ביחס אליה. היא טוענת: "... חופש הביטוי אינו ערך מוחלט העומד מעל לכל, שהרי החברה קובעת כל העת גבולות לחופש ביטוי, כולל לגבי החופש להציג מופעי בידור, כדוגמת קרבות 'בידוריים' בין כלבים או קרבות תרנגולים, למשל, האסורים על פי החוק... הגבלת החופש האישי אינה זרה לחברה ליברלית מערבית המגבילה את חופש הפרט להנאה אישית, לדוגמה, בתחום השימוש האישי בסמים או איסור עישון סיגריות של אדם במקום עבודתו ובמקומות בילוי, שלא לדבר על כך שהחברה הדמוקרטית מגבילה את חופש הביטוי במסגרת לשון הרע, הסתה, הכחשת שואה, דיבור גזעני, הגנת הפרטיות, הטרדה מינית ואפילו קובעת איסורים לפרסומת בטלוויזיה, למשל לסיגריות... ההגנה על הפורנוגרפיה, לכאורה בשם 'חופש הביטוי', שהרי רוב הדוברים בציבור גינו אותה, משקפת עמדה ערכית בעד הפורנוגרפיה, וכך למעשה היא מעניקה לה לגיטימציה".

ההתנגדות לפורנוגרפיה מאחדת את כל ארגוני הנשים בישראל, אך חלקם מסתייגים מהאיסור הגורף של החוק ומשיתוף הפעולה עם המפלגות הדתיות-חרדיות, ועל רקע זה אף פרשו, כאמור, מהקואליציה. יש התומכים בצנזורה חלקית של פורנוגרפיה "קשה", מסוג פדופיליה, זואופיליה, נקרופיליה, סנאף ומין אלים, כפי שמציע מכון תודעה. הסיבה להסתייגות מהחוק מוסברת, בין השאר, בכך ש"אין לנו עניין שעשייה זו תהפוך למחתרתית". הסבר זה עומד בסתירה לאפשרות שדווקא הלגיטימציה מרחיבה במידה רבה את תעשיית הפורנוגרפיה, כפי שקרה בישראל, מיד עם הקרנת הסרטים הפורנוגרפיים בטלוויזיה, וכפי שקרה לזנות בהולנד מעת שהוכרה בחוק.

למעשה, יש הסכמה גורפת של כל המפלגות ושל כל בעלי העניין בשידורי פורנוגרפיה, בהפעלת צנזורה כאשר מדובר בילדים. אין בכך, כמובן, כל הפתעה כי השיח הציבורי בישראל מורגל בתשלום מס שפתיים ל"טובת הילד". מאחר שנגישות קטינים לאינטרנט ולאתרים פורנוגרפיים בו היא נרחבת, אין היגיון בחסימת גישתם דווקא בטלוויזיה. זאת אם השיקול המחייב צנזורה הוא אמנם הגנה על ילדים ולא, כפי שטוענות הפמיניסטיות, הקשר בין פורנוגרפיה לדיכוי ואלימות מינית כלפי נשים. לפיכך הצעת החוק ה"פשרנית" של מיכאל איתן, המדברת על הצפנה וקידוד שידורים לצורך מניעת חשיפה של ילדים לפורנוגרפיה, מעוניינת יותר בשכנוע

הציבור ביחסה החיובי לאינטרס חברתי, מאשר בהגנה אמיתית על ילדים. לעניין זה כדאי לציין שתחילתה של הפעלת צנזורה באינטרנט כבר נקבעה בארה"ב ביחס לחופש הגלישה של ילדים עד גיל 13.

*

עדיין לא ידוע איך תוכרע עתירתה של חברת פלייבוי נגד הכנסת ואחרים. אך כבר כעת ברור ששיתוף הפעולה הנרחב שהושג בין ארגונים רבים, למרות קשיים לא פשוטים, למרות מחלוקות והתפצלות, הוא הישג חסר תקדים כנראה במאבק הפמיניסטי בישראל. יותר מ-15 ארגונים חברו למשך יותר משנה עד כה, כדי לקדם את המאבק הציבורי שנראה היה בתחילה כחסר סיכוי. שיתוף פעולה בין ארגונים הוא משימה כמעט בלתי אפשרית לאורך זמן, מסיבות רבות המוכרות לכל מי שפעיל בארגונים ציבוריים. על אחת כמה וכמה נכון הדבר כאשר מדובר בארגונים וולונטריים מחוסרי משאבים, שההתגייסות בהם נעשית בהתנדבות. מתחים אישיים ותחרות על יוקרה והכרה הם חלק בלתי נפרד משיתוף פעולה כזה.

ולמרות כל אלה הצליחה הקואליציה להשיג הישגים מרשימים, גם ביחס לעולם המערבי, בעיקר משום שהחקיקה היא חקיקה פמיניסטית ולא דתית, אף שחברי הכנסת הדתיים והחרדים פעלו להעברתה בכנסת. בתקופה שבה פעלה הקואליציה הפך הדיון בשידורי הפורנוגרפיה לדיון מתרחב והולך. נושא שהוצנע בעבר על ידי התקשורת עלה בה במידה גדלה הולכת, ודיונים התקיימו לראשונה במסגרות ציבוריות. אני מעריכה כי בנושא זה, אם הפעילות של הקואליציה תימשך ותבטיח כי החקיקה לא תיעשה פלסטר, נוכל להיות המדינה נושאת הדגל החברתי-פמיניסטי למדינות המערב.